

INICJATYWY SPOŁECZNE JAKO WYZNACZNIKI NOWYCH TENDENCJI W KSZTAŁTOWANIU PRO EKOLOGICZNYCH PRZESTRZENI W MIASTACH

SOCIAL INITIATIVES AS THE CAUSE OF NEW TRENDS IN SHAPING PRO ECOLOGICAL CITY AREAS

Monika Domanowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Katedra Architektury Krajobrazu

ul. Nowoursynowska 159

02-776 Warszawa

e-mail: monika_domanowska@sggw.pl

Abstract: Social initiatives taking place in the public space are an increasingly frequent phenomenon in the Polish cities. This article aims to identify the trends of bottom-up action for the landscape. It attempts to demonstrate the importance and potential in the observation of social activities for the purpose of making changes in the landscape. Natural environment, vegetation and diverse public space give possibility of relaxation in the city and are guarantors of the quality of the urban space. Degradation of the urban space requires corrective actions, which are often organized by non governmental activists. These initiatives point to the current problems of local communities which, through their actions, try to make changes in their nearest surrounding. Initiatives described in the article are divided into educational and cultural activities taking place in the public spaces, including green areas, which are often the "scene" of social activities. City dwellers through their actions illustrate, that there are no doubts about the positive impact of green areas on their quality of life.

Keywords: city space degradation, social initiatives for landscaping, map of social initiatives for landscaping.

Wprowadzenie

Głównymi odbiorcami przestrzeni miasta, a w niej terenów zieleni ich aranżacji i stanu utrzymania są mieszkańcy miasta. Od kilku lat zauważalnym jest wzrost zainteresowania mieszkańców miast stanem przestrzeni, w jakiej żyją. Związane jest to zarówno ze wzrostem świadomości społeczności lokalnej praw, jakie przysługują mieszkańcom odnośnie wymagań jakie mogą posiadać w stosunku do władz dzielnic i miasta oraz popularyzacja konsultacji społecznych jako narzędzia mającego wpływ na kształtowanie przestrzeni. Również zmiany w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 roku, gdzie w procedurze sporządzania dokumentów planistycznych wprowadzono dwukrotny nakaz konsultacji

społecznych wpłynęły na intensyfikację zainteresowania mieszkańców miast. Choć jak pisze Le Corbusier, zainteresowanie możliwością wprowadzania zmian w przestrzeni przez mieszkańców miast (tu poprzez architekturę) nie jest zjawiskiem nowym: „... pragnęliśmy rozmawiać o Architekturze. Wynikało to z głębokich przemian społecznych. Podobno w XVIII wieku narodziła się powszechna namiętność do architektury; mieszczanie i wysocy urzędnicy rysowali architekturę...” [1]. Organizacje pozarządowe poprzez swoje działania wskazują na najbardziej aktualne problemy mieszkańców miast. Działania organizacji pozarządowych nazwać można „papierkiem lakmusowym” zapotrzebowania na zmiany w przestrzeni. Zaobserwować można, że działania tych organizacji skupiają się wokół

dwóch rodzajów przestrzeni: najbardziej zaniedbanych, pod względem fizjonomicznym terenów Warszawy oraz wokół terenów Warszawy najbardziej reprezentatywnych.

Material i metody

Material badawczy do artykułu stanowi mapa internetowa inicjatyw oddolnych na rzecz krajobrazu opracowana na potrzeby zadania Badawczego Fundacji Sendzimira. Na mapie zobrazowano rozkład przestrzenny inicjatyw społecznych mających odniesienie do zieleni miejskiej (tu działania różnego typu od miejskiego ogrodnictwa poprzez akcje edukacyjne). Mapa wyposażona jest w opisy zmapowanych inicjatyw.

Odnotowano 107 inicjatyw lokalnych ujmujących w swoich działaniach krajobraz miast. Na mapie odnotowywano działania, o których odnaleziono wzmianki w artykułach prasowych, na stronach internetowych, stowarzyszeń lub dla których odbyła się promocja na stronach facebook. Takie kryterium wynikało z tego, że odnotowywano inicjatywy ogólnodostępne. W których mogli brać udział różni użytkownicy przestrzeni. Brak ograniczeń do odnotowywani na mapie stanowiło miasto, w którym odbywała się dana akcja, w celu zaprezentowania jak najszerszego geograficznie zasięgu inicjatyw pozarządowych na rzecz krajobrazu. Ograniczenie stanowił zakres terytorialny lub merytoryczny inicjatywy. Inicjatywa musiała odbywać się lub dotyczyć przestrzeni określonych typów terenów, tu:

- inicjatywy na terenach parków lub zieleńców;
- inicjatywy na terenach ogrodów i obszarów mieszkalnictwa (na potrzeby publikacji w Internecie nazwane jako „zielone podwórka, ogrody i balkony”);
- inicjatywy w przestrzeni publicznej (na potrzeby publikacji w Internecie nazwane jako „zielone ulice i place”).

Miastem, dla którego odnotowano najwięcej inicjatyw oddolnych jest Warszawa, następnie Łódź, Poznań Gdańsk i Kraków. Wzmianki o pierwszych inicjatywach odnotowano na rok 2007. Od tego czasu zaobserwowano stopniowy wzrost liczby inicjatyw oddolnych uwzględniających w swoim zakresie szeroko pojęty krajobraz lub nasadzenia roślinne.

Wyniki

Wynikiem przeanalizowanych inicjatyw jest wskazanie tendencji stowarzyszeń pozarządowych i indywidualnych działaczy, którzy swoje działania skupiają wokół krajobrazu miast. Wynikiem analizy porównawczej jest wskazanie najpowszechniejszych rodzajów działań na rzecz krajobrazów miejskich. Obserwacje działań społecznych wykazały również jak bardzo problematyka kształtowania przestrzeni publicznych jest popularnym polem działań oddolnych.

W trakcie prac mapowania inicjatyw wyróżniono:

- 26 inicjatyw na terenach parków (tu 13 inicjatyw na terenie Warszawy);
- 32 inicjatyw na terenach mieszkaniowych, ogrodach i ogrodach działkowych (w tym 13 inicjatyw na terenie Warszawy);
- 48 inicjatyw na terenach placów miejskich i odnoszących się do terenów zieleni przyulicznej (w tym 10 na obszarze Warszawy). Zauważyć można, że działalność organizacji pozarządowych odnosząca się do krajobrazu miasta skupia się na czterech rodzajach działań, niezależnie od typu terenu dla którego są one organizowane (tereny parków, zieleńców, mieszkalnictwa czy terenów placów i komunikacji):
 - a) działania punktowe w przestrzeni, będące realizacjami różnego rodzaju projektów, tu: sztuka w przestrzeni publicznej, instalacje, wystawy (w tym w parkach i zieleńcach), modernizacja przestrzeni publicznej (najczęściej terenów zieleni osiedlowej, podwórek osiedlowych ale także parków, zieleńców i cmentarzy), nasadzenia roślinne w przestrzeni publicznej (w tym w parkach i zieleńcach, pasie ulicznym, przestrzeni osiedlowej). Wymienione działania mają różny okres trwałości i często realizowane są na określony czas.
 - b) udział w konsultacjach społecznych, tu: składanie wniosków i uwag do projektów dokumentów planistycznych, udział w komisjach dialogu społecznego, udział w dyskusjach, spotkaniach tematycznych,
 - c) działania edukacyjno-informacyjne, tu: akcje artystyczne, np. happeningi (mające wymiar edukacyjno-informacyjny, nie będący realizacją projektów artystycznych w przestrzeni), pikniki sąsiedzkie, naukowe, tematyczne, warsztaty, wykłady mające na celu naukę o szeroko pojętej tematyce kształtowania przestrzeni,

spacery tematyczne z przewodnikiem, edukacyjne gry miejskie.

d) działania projektowe będące propagowaniem własnych pomysłów organizacji pozarządowych na zagospodarowanie wybranych terenów (bez realizacji tych projektów) tu: publikowanie własnych projektów na zagospodarowanie wybranych terenów, lobbowanie na rzecz realizacji własnych projektów na zagospodarowanie wybranych terenów, lobbowanie na rzecz realizacji projektów innych organizacji pozarządowych.

Wśród przedstawionych głównych grup inicjatyw, nie można wyróżnić tych, których odbyło się najwięcej. Inicjatywy takie jak składanie wniosków do planów miejscowych oraz udział w konsultacjach społecznych odbywa się cyklicznie i często związana jest ze statutową działalnością niektórych stowarzyszeń. Wśród działań oddolnych, takich jak sadzenie roślin czy modernizacje wybranych terenów w mieście dominują działania punktowe, o niewielkim zasięgu. Któregoś finansowanie jest stosunkowo niewielkie (tu np. dosadzanie roślin, sprzątanie terenu, malowanie ścian i ławek). Zmniejszanie kosztów realizacji inicjatyw łączy większość działań oddolnych. Ich finansowanie polega na pracy wolontariackiej organizatorów działań. Choć w tej regule możemy napotkać wyjątki (inicjatywy są np. współfinansowane przez centra kultury). Taką inicjatywą było np. zakładanie ogrodów upraw przy wybranych domach kultury w Polsce. Inicjatywa była połączeniem instalacji

artystycznej, której autorką była Elżbieta Jabłońska. W Warszawie nawiązała współpracę z Galerią Królikarnia, na której tyłach powstało kilka grządek kwiatowo-warzywnych, które zostały przekazane do uprawy przez mieszkańców. Uzyczenie miejsca oraz nasiona pochodziły były finansowane z funduszy galerii. Koszty, jakie ponoszą uczestnicy inicjatyw to w największej mierze ich czas. W zależności od inicjatywy mogą być to działania prowadzone dorywczo, ale również takie, które wymagają dużego nakładu przepracowanych godzin. Tu np. inicjatywa Saski 2018, w której realizację zaangażowanych było kilka osób, powstały filmy promujące inicjatywy, strona internetowa (Facebook), przeprowadzone były sondaże uliczne.

Wyróżniającymi się projektami zwracającymi uwagę na tereny zieleni ich stan oraz wagę w życiu społecznym są projekty Stowarzyszenia Na Rzecz Poprawy Środowiska Mieszkalnego "Odblokuj" są: projekt M3 (realizacja w Parku Dolinka Służewiecka im. Longina Majdeckiego, w dniach 27.08.2011 do 11.09.2012) oraz projekt M4 (realizacja w parku im. Zaslawa Malickiego na Rakowcu – rys. 1, 2 - w dniach 01-16.09.2012). Specyfiką obu projektów było wybudowanie pawilonów wystawienniczych na terenach parków. Pawilony odnosiły się do specyfiki mieszkań zabudowy mieszkaniowej sąsiadującej z parkami, stąd nazwy projektów M3 oraz M4.

Rys. 1. Widok w stronę pawilonu wystawienniczego M4 w trakcie wernisażu otwierającego działalność pawilonu. (fot. M. Domanowska, 01.09.2012)

Rys. 2. Wydruk mapY, na której mieszkańcy i goście odznaczali ważne dla siebie przestrzenie parku i osiedla przy pawilonie M4. (fot. M. Domanowska, 01.09.2012)

Oba projekty tematycznie nawiązywały do architektury Służewca bądź Rakowca, jak również do dawnego jak i obecnego sposobu funkcjonowania tych osiedli mieszkaniowych. Akcje tematyczne organizowane dla mieszkańców osiedli jak i osób przyjezdnych odnosiły się do problemów kształtowania przestrzeni osiedlowej, napotykanym problemów przez społeczności lokalne jak i warsztaty i wykłady mające na celu aktywny wypoczynek mieszkańców osiedli różnych grup wiekowych. Inicjatywy te są znamienne dlatego, iż ich celem była zarówno aktywizacja mieszkańców, ukazanie problemu dbania o tereny zieleni władzom dzielnic jak i edukacja z zakresu architektury, kultury i środowiska przyrodniczego. Oba projekty zwracały również uwagę na potrzebę i wagę zagospodarowania terenów zieleni w miastach, wskazywały na możliwości wykorzystania tych terenów dla mieszkańców miast oraz możliwości nowej aranżacji tych przestrzeni np. poprzez budowę różnych instalacji artystycznych. Działania te były wielowymiarowe i kompleksowe.

Kolejnym przykładem wskazującym na wagę jakości terenów zieleni w przestrzeni miasta, jest projekt społeczny architektów i przedstawicieli warszawskich organizacji pozarządowych z 2011 roku „Skwer sportów miejskich

Stadion Siedmioletnia”. „Skwer” jest pomysłem na aranżację niezagospodarowanego, zdegradowanego terenu w centrum Warszawy (ród ulicy Marszałkowskiej i Królewskiej). Budowa Skweru sportów miejskich byłby pierwszym tego typu obiektem wypoczynkowym w Warszawie i miałby pełnić wielorakie funkcje: „*Funkcja integracyjna - program funkcjonalny przeznaczony jest zarówno dla starszych i młodych, co daje szansę na integrację pokoleń.*”. W 2014 roku udało się otworzyć pierwszy w Warszawie Skwer Sportów Miejskich na Bemowie (rys. 3, 4). Dzielnicę postanowiła zatrudnić autorów projektu Skweru i przeprojektować go do warunków panujących w miejscu wyznaczonym przez Urząd Dzielnicy. Inicjatywa ta jest wyjątkiem, który od idei przerodził się w trwały projekt modernizacji przestrzeni miejskiej.

Sztandarowymi warszawskimi przykładami interwencji społecznych na terenach określonych jako zdegradowane (zapisami lokalnych programów rewitalizacji) wyróżnić można działania Warszawskiego Stowarzyszenia „Odblokuj”, które podejmuje się w swych akcjach modernizacji warszawskich podwórek, realizując takie projekty jak: „Blok, podwórko, kamienice – ożywiły się dzielnice” (rys. 5, 6), „odNOWA” i „Żółta linia”.

Rys. 3. Widok na skwer sportów miejskich na Warszawskim Bemowie. Realizacja z roku 2014 [2].

Rys. 4. Piknik w dniu otwarcia Skweru Sportów Miejskich na Bemowie [3].

Rys. 5. Modernizacja podwórka na ulicy Środkowej w dzielnicy Praga Północ w ramach projektu „Blok podwórko kamienicy zazielenią się dzielnice” (fot. M. Domanowska, 16.06.2012).

Rys. 6. Rezultat działań w ramach projektu „Blok podwórko kamienice zazielenią się dzielnice”: nowo posadzone rośliny na podwórku przy ulicy Stalowej w dzielnicy Praga Północ. (fot. M. Domanowska, 16.06.2012).

Organizuje także akcje wpływające na wzrost zainteresowania mieszkańców Warszawy problemem podnoszenia jakości przestrzeni w tym terenów zieleni. Autorzy projektu zaadresowali swoje działania do „mieszkańców zdegradowanych obszarów, których cechuje bierność, niewykazywanie wspólnych inicjatyw, zanik więzi sąsiedzkich oraz stopniowy zanik poczucia tożsamości lokalnej;”. Niniejszy cytat wskazuje na sposób doboru terenów do projektów gdzie za główne znamiona degradacji uznano degradację społeczną. Efekty tych projektu to częściowa modernizacja, doposażenie terenów w infrastrukturę wypoczynkową bądź nasadzenia roślinne na wybranych terenach osiedlowych. Kolejne efekty to: sprzątanie „podwórek” np. poprzez oczyszczanie z przedmiotów stwarzających niebezpieczeństwo, wprowadzanie zaaprobowanych przez mieszkańców zmian w aranżacji terenów osiedlowych

Dyskusja

Zmiany w przestrzeni propagowane przez działania stowarzyszeń oddolnych charakteryzuje się następującymi cechami, mogącymi mieć negatywny skutek w przypadku realizacji inicjatyw odnoszących się do kształtowania przestrzeni:

- działania te często są intuicyjne i wynikające z bieżących potrzeb użytkowników przestrzeni, nie mają charakteru działań długofalowych

bądź brak jest uświadomienia skutków ewentualnych działań;

- działania opierają się na ocenie fizjonomii terenu, bez analizy pozostałych wartości przestrzeni (wartości przyrodniczych, społecznych, ekonomicznych);

- ocena zapotrzebowania działań oddolnych na danym terenie tylko na podstawie wskaźników wskaźników społecznych na danym obszarze (np. wysoki stopień bezrobocia, czy bieda) oraz na podstawie złego stanu zabudowy mieszkaniowej. Zakłada się, że inicjatywy oddolne powinny mieć miejsce na terenach najuboższych.

Często stowarzyszenia zajmujące się odnową przestrzeni miast mają wśród swoich członków architektów, architektów krajobrazu, urbanistów czy drogowców co wpływa na jakość efektów podejmowanych przedsięwzięć. Nie jest to jednak regułą i pomimo chęci efekty prac mogą wpływać niekorzystnie na jakość przestrzeni, co związane jest również z ograniczonymi funduszami na działania realizowane przez wolontariuszy. Nie umniejsza to jednak ich wagi. Zyski, jakie niosą ze sobą działania oddolne na rzecz poprawy jakości przestrzeni miast to: umniejszenie degradacji fizjonomicznej przestrzeni jak i wpływ na wzrost świadomości społecznej mieszkańców miast, głównie poprzez kształcenie i ukazywanie nowych możliwości działań.

Podsumowanie

Zainteresowania oraz działania prowadzone przez organizacje pozarządowe wskazują na problem jakim jest degradacja przestrzeni, a w tym terenów zieleni. Poprzez swoje projekty organizacje pozarządowe wskazują, że jakość fizjonomiczna przestrzeni oraz potrzeba wypoczynku na terenach zieleni jest ważnym aspektem życia w mieście. Członkowie organizacji pozarządowych poprzez swoje działania udowadniają, że mieszkańcy miast mają realny wpływ na kształt przestrzeni w której mieszkają. Często te działania mają charakter naprawczy, ukazując zaniedbania w przestrzeni czy krajobrazie miast. Działania organizacji pozarządowych, czy to projektowe, konsultacyjne czy realizacyjne często odbywają się bez uzyskania władz

miasta, ale z poszanowaniem opinii oraz po uprzedniej konsultacji z mieszkańcami danego terenu. Zyski jakie niosą ze sobą działania oddolne na rzecz poprawy jakości przestrzeni miast, w równie dużym stopniu jak na fizjonomie przestrzeni wpływają na aktywizację i integrację społeczności lokalnych. Mając w ten sposób wpływając w ten sposób zarówno na umniejszenie degradacji fizjonomicznej przestrzeni jak i na umniejszenie degradacji społecznej mieszkańców miast. Podejmowane działania odpowiadają na bieżące zapotrzebowania społeczne, przez co stanowią wykaz aktualnych problemów społeczno-przestrzennych. Wykazano, że działania te mogą stanowić „drogowskaz” do planowania przestrzeni publicznych oraz terenów zieleni osiedlowej.

Literatura

1. Le Corbusier, W stronę architektury, Warszawa, 2012, Wyd. Fundacja Centrum Architektury.
2. http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34862,16274554,Na_Bemowie_powstal_skwer_sportow_miejskich_Pierwszy.html (dostęp 2.02.2015).
3. <http://wawalove.pl/Skwer-Sportow-Miejskich-zaprasza-na-weekendowe-wydarzenia-a14963> (dostęp 3.02.2015).